ХӘТЕР.
КЕШЕЛӘР.
ВАҠЫТ.
КҮҢЕЛДӘ
МӘҢГЕ
ҠАЛҒАН ҠАЛА.

ЫҒЫ-ЗЫҒЫ ЭСЕНӘН

АЛЕКСАНДЕР НАИЛ УЛЫ
АРЫҪЛАНОВ

КҮҢЕЛДӘ ҠАЛҒАН ТАРИХТАР.

Александр Арыçланов

Ығы-зығы эсенән- Сквозь сутолуку (на башк.языке)

«Автор»

2026

Арыçланов А. Н.

Ығы-зығы эсенән- Сквозь сутолуку (на башк.языке) /
А. Н. Арыçланов — «Автор», 2026

Хәтер, ваҡыт һәм онотҡорлоҡ булмаған ҡала хаҡындағы китап.Автор шәхси хәтирәләре, ғаилә тарихтары һәм очерктары аша уҡыусыны Совет осороноң һуңғы йылдары һәм яңы Рәсәйҙең тәүге осороноң Өфөһөнә алып ҡайта. Иҫке ихаталар, мәктәп йылдары, дуҫтар, уҡытыусылар, туғандар һәм ябай кешеләр хаҡындағы иҫтәлектәр бер быуындың тере тарихын тәшкил итә.Был китап үткәндәр тураһында ғына түгел, ә юҡҡа сығып барған ҡаланың үҙенсәлекле мөхитен һаҡлап ҡалырға, көндәлек ваҡиғаларҙан ҙур кешелек тарихының нисек тыуыуын күрһәтергә ынтылыш та.Китап авторҙың шәхси хәтирәләренә нигеҙләнгән. Шәхси тормошто һаҡлау маҡсатында ҡайһы бер исемдәр һәм айырым шарттар үҙгәртелде.Иллюстрациялар авторҙың шәхси архивындағы фотолар нигеҙендә әҙерләнде. Уларҙың бер өлөшө генератив яһалма интеллект технологиялары һәм цифрлы һынлы эшкәртеү алымдары ҡулланылып башҡарылды.

© Арыçланов А. Н., 2026
© Автор, 2026

Содержание

Баш һүҙ 5
Черниковка урамдарының ауазы 7
Мәскәүҙән Галя апай 9
Далалар ҡаны 10
Эйәрҙәге батырҙар 12
1812 йылғы Ватан һуғышында башҡорт полктары 12
Германия йөрәгендәге башҡорт уғы 14
Шварцалағы башҡорт эҙе 14
Атай өйрәткәнсә тормошто ҡороу 16
Беренсе тапҡыр — беренсе класҡа 19
Марат — бала саҡ дуҫым 21
Нью-Йорк менән Өфө араһында 23
Ғүмер буйына һуҙылған иртә 25
«Балалар донъяһы» туҡталышы һәм Ҡунаҡһарай 27
Өфөләге «Балалар донъяһы» магазины 29
Ике кассеталы бала саҡ 31
«Родина» кинотеатры туҡталышы йәки хәрби сер 34
Мин Карл Маркс урамы буйлап атлайым 36
Роберт Мотиғулла улы Арслановҡа бағышлана 39
Конец ознакомительного фрагмента. 41

Ығы-зығы эсенән- Сквозь сутолуку (на башк.языке)

Баш һүҙ

Таныш урамдан бер генә үтеү ҙә етә — һәм хәтер үҙенән-үҙе тауыштарҙы, йөҙҙәрҙе, күптән онотолған ваҡ-төйәк деталдәрҙе кире ҡайтара башлай.

Шуға күрә, моғайын, ошо ерҙә үҫкән кешеләр бер ҡасан да тыуған ҡалаһынан бөтөнләйгә айырылып китмәйҙер.

Ә был урамдар менән бергә хәтерҙә кешеләр ҙә йәшәй. Тап улар — үҙ бала сағыңды ла, ҡаланың үҙен дә күҙ алдына килтереүе мөмкин булмаған кешеләр.

Черниковка урамдарының ауазы

Советтар осорондағы ғәҙәти ҡалала, ғәҙәти совет кинотеатры булған, унда ғәҙәти совет фильмы күрһәтелгән мәлдә, ғәҙәти совет инженерҙары ғаиләһендә мин донъяға килгәнмен.

Барыһы ла тейешенсә булған, һәм ғүмеремдең тәүге көндәре лә тап ошо районда үткән.

Черниковка — Өфөнөң ябай ғына районы түгел. Ул — үҙ йәне, үҙ тарихы һәм үҙенә генә хас архитектура йөҙө булған ҡала эсендәге айырым бер донъя. Был үҙенсәлек бигерәк тә сталин ампиры күҙлегенән ҡарағанда асыҡ күренә: мөһабәт, монументаль һәм ысын архитектура.

Башҡортостан баш ҡалаһының төньяҡ өлөшөндә йөрөгәндә үҙеңде илленсе йылдарҙағы Мәскәүҙә, Ленинградта, Минскиҙа йәки Киевта кеүек хис итеүе еңел. Колонналар, пилястрҙар, фронтондар, ауыр фасадтар, киң баҫҡыстары булған иркен подъездар — барыһы ла шул дәүерҙең рухын һаҡлай. Черниковкалағы архитектураның бөйөклөгө артыҡ ҡупшы булып тойолмай, киреһенсә, ул йылы, хатта өйҙәгеләй яҡын. Айырыуса ошо йорттар араһында үҫкән кеше өсөн.

Минең ғүмеремдең тәүге көндәре һәм аҙналары тап Черниковкала үтте. Был ихаталар, «сталинкалар», ғаилә менән тыныс ҡына йөрөгән кисәләр — барыһы ла йөрәгемдә мәңгегә һаҡлана. Айырыуса Яңы йыл алдындағы көндәр хәтерҙә ҡалған. Орджоникидзе исемендәге

Мәҙәниәт һарайы алдында йыл һайын ысын боҙ ҡаласығы ҡалҡып сыға торғайны. Боҙҙан эшләнгән һындар, балҡып торған аркалар һәм балаларҙың шат көлөшө… Бында районның төрлө мөйөштәренән ғаиләләр йыйыла торғайны, ә Беренсе Май урамы, байрамға илткән киң юл һымаҡ, кешеләрҙе шатлыҡтың үҙәгенә алып бара ине.

Орджоникидзе исемендәге Мәҙәниәт һарайы — районның йөрәге. 1955 йылда төҙөлгән был бина, әйтерһең дә, Черниковканың тажы булып тора, уға айырым, хатта театрса мөһабәт төҫ бирә. Уның колонналары ҡунаҡтарҙы тантаналы етдилек менән ҡаршы ала, ә артында Петербург урамдарын хәтерләткән йәмле ярым түңәрәк урам йәшеренгән. Был урын — кешеләрҙең йөрөргә, фотоға төшөргә йәки ял итергә яраткан мөйөшө.

Беренсе Май урамы буйлап алыҫ та түгел «Еңеү» кинотеатры урынлашҡан. Икенсе яҡта — легендар Еңеү паркы, унда кисен ғаиләләр ял итергә йыйыла. Яҡында уҡ Төньяҡ автовокзал да бар — республиканың төрлө тарафтарына илткән ҡапка. Ә стадион бөтөнләй эргәлә генә. Күптән түгел генә унда Рәсәй Премьер-лигаһында «Өфө» футбол клубы сығыш яһай ине. Бында барыһы ла яҡын, таныш һәм туған.

Черниковка — ябай район ғына түгел. Ул Өфөнөң ҡала мәҙәниәте һәм тарихының айырым бер ҡатламы. Бында үткән менән бөгөнгө йәнәшә йәшәй. Әгәр иғтибар менән тыңлаһаң, колонналар менән балкондар араһында унда тиҫтәләрсә йылдар йәшәгән кешеләрҙең тауыштарын ишеткәндәй булаһың. Уларҙың хәтирәләре, минекеләр кеүек үк, был урамдарға мәңгегә үрелеп ҡалған.

Шундай тарихтарҙың береһе — Мәскәүҙән килгән Галя апай хаҡында. Ул беҙҙең тормошта көтмәгәндә генә, әйтерһең дә, бөтөнләй икенсе заман һәм икенсе донъянан сыҡҡан герой кеүек пәйҙә булды. Әммә ул Черниковканың тормошона шул тиклем тәбиғи рәүештә ҡушылды ки, хәҙер инде был йортто ла, был ихатаны ла унан башҡа күҙ алдына килтереү мөмкин түгел.

Мәскәүҙән Галя апай

Мәскәүҙән килгән Галя апай Башҡортостанға беҙгә йыш килә торғайны. Черниковкала ла ҡунаҡ булды — ҡайһы саҡ йылына бер тапҡыр, ә ҡайһы ваҡыт тағы ла йышыраҡ. Беҙ уның килерен һәр саҡ түҙемһеҙләнеп көтә инек. Ул үҙе менән бүләктәр, Мәскәү яңылыҡтарын һәм һәр ваҡыт күтәренке кәйеф алып килә торғайны. Ул ҡайтып төшөү менән өй эсенә йылы һәм йәнлелек өҫтәлә ине.

Бала саҡта булған бер ваҡиға әле лә хәтеремдә. Бер көндө Галя апай менән Слава ағай миңә ысын күндән тегелгән футбол тубы бүләк иттеләр. Яңы, ҡаты итеп тултырылған, өр-яңы күн еҫе аңҡыған туп малай өсөн ысын бәхет ине. Мин уны ҡулымдан тиерлек төшөрмәнем. Үҙем менән иҫке «Хеҙмәт» стадионына алып бара торғайным. Хәҙер ул урында «Өфө-Арена» тора. Майҙанда атайым эшләгән завод цехының егеттәре күнекмә үткәрә ине, ә мин улар эргәһендә йүгереп йөрөнөм һәм ололарға оҡшарға тырыштым.

Был туп минең менән күп йылдар йәшәне. Мин уны бала сағымдың ҡәҙерле иҫтәлеге итеп һаҡланым. Һуңыраҡ улым Бенжамин тыуғас, уға тәүге футбол һуғыуҙарын тап шул туп менән өйрәттем. Ваҡыт үтеү менән күн ярғыланды, аҙаҡ туп бөтөнләй тишелде. Уны инде төҙәтеп булманы. Һуңынан дуҫым Семён Бенжаминға яңы туп бүләк итте. Әммә теге иҫке, күн туп минең өсөн һәр ваҡыт иң ҡәҙерлеһе булып ҡала.

Бөгөн Галя апайҙың юбилейы. Ошо уңайҙан уға иң ябай, ләкин иң мөһим һүҙҙәрҙе әйткем килә.

Ҡәҙерле Галя апай, тыуған көнөгөҙ менән! Һеҙгә ныҡлы һаулыҡ, күңел тыныслығы, ғаилә йылыһы һәм бәхетле оҙон ғүмер теләйем. Игелегегеҙ, хәстәрлегегеҙ һәм ғүмер буйы беҙҙең менән йәшәгән матур хәтирәләр өсөн ҙур рәхмәт. Беҙ Һеҙҙе бик яратабыҙ һәм һәр ваҡыт ҡунаҡҡа көтөп ҡалабыҙ.

Хәтер — ғәжәп нәмә. Ҡайһы саҡ ул ихатала онотолоп ятҡан иҫке тупты һаҡлай, ә ҡайһы саҡ алыҫ үткәндәрҙән килгән тауыштарҙы, йөҙҙәрҙе һәм тарихтарҙы. Бөгөн мин шуны аңлайым: Галя апай минең өсөн бала сағымдың бер өлөшө генә түгел. Ул — беҙҙең ғаилә, нәҫел һәм йылдар аша быуындан-быуынға күсеп килгән хәтер менән бәйләп торған тере еп.

Ошондай хәтирәләрҙән «Далалар ҡаны» тигән хикәйә лә тыуа.

Далалар ҡаны

«Мин башҡорт». Бәлки, ошо ике һүҙҙә үк ғүмер буйы миңә бирелгән һорауға яуап та йәшеренгәндер: ни өсөн мин аттарҙы шул тиклем яратам?

Был һөйөү үҙемде аңлай башлағансы уҡ тыуған. Беҙҙең ғаиләлә бер кем дә йылҡы өйөрө тотманы, ат ҡараманы. Әммә ҡайҙа ғына ат күрһәм дә — тереме, фотоламы йәки балалар китабындағы рәсемдәме — күңелемдә ниндәйҙер таныш хис уяна ине. Йөрәгем тиҙерәк тибә башлай, ә уйҙарым елдәр иркен сапҡан сикһеҙ далаға алып китә торғайны.

Бала саҡтағы иң яратҡан уйынсығым таяҡҡа ҡуйылған ағас ат булды. Ябай ғына уйынсыҡ: күҙҙәре буялған, ялдары туҙып торған. Башҡалар өсөн ул уйынсыҡ ҡына ине, ә минең өсөн — ысын дуҫ. Мин уға **Һивка** тигән исем ҡуштым. Уның менән ихатала ла, фатирҙа ла, урман һуҡмаҡтарында ла саптым, үҙемде башҡорт далалары буйлап елдәй елгән һыбайлы итеп күҙ алдына килтерҙем. Ҡайһы саҡ хатта тояҡтар аҫтында ерҙең ҡалтырағанын да тойғандай була инем.

Кис етһә, өйҙә йыш ҡына иҫке грампластинка әйләнә торғайны:

«Эх, тачанка-ростачанка,Наша гордость и краса…»

Был һүҙҙәрҙе мин яттан белә инем. Ул саҡта ниңә уларҙың күңелемде шул тиклем тулҡынландырғанын аңламай инем. Хәҙер аңлайым: нәҫел хәтере һүҙҙәрҙән дә тәрәнерәк йәшәй. Ул көй аша, үлән еҫе аша, алыҫтағы тояҡ тауышы аша күңелгә ҡайта.

Беренсе ысын атты мин ауылдағы туғандарҙа күрҙем. Ҡайһыһы олатайымдың тыуған яғында булғандыр — Хәйбулла районындамы, әллә Архангел районындамы, аныҡ ҡына хәтерләмәйем. Мин бик бәләкәй инем, күп нәмә хәтерҙән юйылған. Әммә ул көндө онота алмайым.

Ул атты **Ағиҙел** тип йөрөтәләр ине.

Ерән төҫлө, бейек, тыныс ат ине ул. Күҙҙәрендә аҡыл һәм сабырлыҡ балҡый ине, әйтерһең дә, кеше ҡарашы кеүек. Башҡалар уға яҡын барырға ҡурҡа ине. Ә ул миңә үҙе килде. Аҡрын ғына, һис бер ҡурҡыуһыҙ. Яныма килеп туҡтаны ла йылы моронон күкрәгемә терәне.

Мин шул саҡта ҡатып ҡалдым.

Миңә шул мәлдә дала үҙе минең менән һөйләшкәндәй тойолдо. Һүҙҙәр менән түгел, күңел тойғоһо менән. Әйтерһең дә, ошо ат аша беҙҙән күп быуаттар элек йәшәгән кешеләр мине таныны. Ат улар өсөн ябай хайуан түгел, ә тормоштарының айырылғыһыҙ өлөшө булған.

Моғайын, тап шул саҡта быларҙың ябай ғына бала саҡ мауығыуы түгеллеген тәүге тапҡыр аңланым. Был — күпкә тәрәнерәк нәмә ине.

Башҡорт булыу — ерҙе, елде һәм юлды башҡаса тойоу тигән һүҙ. Атҡа ла башҡаса ҡарау тигән һүҙ. Атты кешене яратырға мәжбүр итеп булмай. Ул үҙе генә кемгә ышанырға икәнен һайлай.

Йылдар үтте. Әммә ҡайһы саҡ тояҡ тауышын ишетһәм йәки ҡояш ҡыҙҙырған даланың үлән еҫен тойһам, күңелемдә йәнә ағас аты менән сапҡан шул бәләкәй малай уяна. Тағы ла иҫке йыр яңғырай. Тағы ла эргәмдә Ағиҙел баҫып тора.

Шул саҡта йәнем, әйтерһең дә, тыуған яғына ҡайта.

Офоҡҡа тиклем һуҙылған далаға.

Күк йөҙө сикһеҙ булып күренгән ергә.

Кешенең йөрәгендә ата-бабалар хәтере әле лә йәшәгән ергә.

Далалар ҡаны аҡҡан ергә.

Эйәрҙәге батырҙар

1812 йылғы Ватан һуғышында башҡорт полктары

Халыҡ тарихы

Автор колонкаһы

Бөгөн иртән уҡыусыларҙың береһе миңә халыҡтар тарихын тәрәнерәк өйрәнергә һәм, уның һүҙҙәре менән әйткәндә, «яҡшылап әҙерләнергә» кәңәш итте.

Был кәңәшкә мин тик шатмын.

Тәнҡиткә һәр ваҡыт әҙермен — әгәр ул нигеҙле булһа. Ул күберәк белергә, яҡшыраҡ аңларға һәм үҙеңә кәрәкле һорауҙар бирергә ярҙам итә икән, тимәк, уның файҙаһы бар.

Әйткәндәй, мәктәптә уҡығанда мин Башҡортостан Республикаһының дәреслектәре һәм тарихи атластары буйынса белем алдым. Уларҙың баш мөхәррире минең олатайым — **Роберт Мотиғулла улы Арсланов** ине. Китап тышында уның исемен күреү менән һәр ваҡыт ғорурлыҡ тойғоһо кисерә торғайным.

Тыуған яҡ тарихы буйынса минең һәр саҡ «бишле» булды. Был тик яҡшы уҡығаным өсөн генә түгел, ә был тарихты үҙ тарихым итеп ҡабул иткәнем өсөн дә шулай ине.

Ҡыҙғаныска ҡаршы, һуңыраҡ ул үҙенең рецензияһын алып ташлаған. Моғайын, тыйнаҡлығы арҡаһындалыр. Ә бит минең өсөн ул һүҙҙәр бик ҡәҙерле ине.

Шулай итеп, халҡымдың тарихы — бына ул, һеҙҙең алдығыҙҙа.

Дәүләт терәге

Башҡортостан Рәсәй дәүләте составына ингәндән һуң башҡорт яугирҙары уның хәрби системаһының айырылғыһыҙ өлөшөнә әйләнә. Улар Ҡырым, Литва, Азов, Кавказ походтарында ҡатнаша, Ете йыллыҡ һуғышта ла алыша. Башҡорттарҙы сыҙамлығы, етеҙлеге, ерҙе яҡшы белеүе һәм ҡатмарлы шарттарҙа эш итә алыуы өсөн юғары баһалайҙар.

1812 йыл. Дошман ҡапҡа төбөндә

Наполеон ғәскәре Рәсәйгә баҫып ингәс, Башҡортостан ситтә ҡалмай. Ғәмәлдәге армияға егерме һигеҙ башҡорт полкы — егерме меңдән ашыу яугир ебәрелә.

Был полктарҙың нигеҙен еңел кавалерия тәшкил итә. Башҡорт һыбайлылары хәрәкәт өҫтөндә һуғышырға, көтөлмәгән һөжүмдәр яһарға, тиҙ сигенергә, разведка алып барырға һәм засада ойошторорға оҫта була.

Был даими армияға ҡарамаған, үҙенең боронғо хәрби йолаларына нигеҙләнгән иррегуляр атлы ғәскәр ине. Башҡорт яугирҙарының хәрәкәтсәнлеге, сыҙамлығы һәм алыҫ юлдарға әҙер булыуы дошман тылында уңышлы эш итергә мөмкинлек бирә.

Улар башлыса уҡ-һаҙаҡ, һөңгө, ҡылыс менән ҡораллана, ҡайһы берҙәре мылтыҡ та йөрөтә. Даими армия һымаҡ сафка теҙелеп һуғышыу урынына, башҡорттар кинәт һөжүмдәр, манёврҙар һәм бәләкәй күсмә төркөмдәр менән эш итә. Улар флангтарҙы һаҡлап ҡына ҡалмай, француздарҙың элемтә юлдарын өҙөп, тәьминәтен боҙоп, дошмандың ниәттәрен емерә.

Тап ошондай кавалерия Наполеон армияһы кеүек етеҙ һәм хәйләкәр дошманға ҡаршы һуғышта айырыуса әһәмиәтле була.

Лейпциг янындағы бөйөк алыш

1813 йылда башҡорт полктары Мәскәүҙе азат иткән рус армияһы составында көнбайышҡа юллана. Улар Польша һәм Пруссия аша үтә һәм Лейпциг эргәһендәге **Халыҡтар һуғышында** ҡатнаша. Был XIX быуаттағы иң ҙур алыш була.

Башҡорт кавалерияһы сафтың уртаһында түгел, ә флангтарҙа, разведкала һәм дошмандың сигенеү юлдарында эшләй. Уларҙың етеҙлеге союздаш ғәскәрҙәргә Наполеон армияһын уратып алырға һәм уның тәртибен тарҡатырға ярҙам итә.

Шаһитлыҡ һәм хәтер

Башҡорттарҙың Лейпциг янындағы алышта ҡатнашыуы тураһында мәғлүмәттәр Башҡортостандың төбәк тарихы музейҙарында һаҡлана. Унда полктарҙың исемлектәре, хаттарҙың өҙөктәре, ҡорал өлгөләре һәм хәрби кейемдәр бар. Быларҙың барыһы ла — ҙур тарихтың тере эҙҙәре.

Ауылдарҙа әле лә тыуған яҡҡа әйләнеп ҡайта алмаған яугирҙар тураһында риүәйәттәр йәшәй. Уларҙың исемдәре ғаилә хәтерендә һаҡлана. Ә батырлыҡтары беҙҙең күңелдәрҙә йәшәй.

Был — сит тарих түгел

Кем өсөндөр был Ватан һуғышының бер генә эпизоды.
Ә минең өсөн — ул ғаилә тарихы.
Мин үҫкән ерҙең тарихы.
Ҡасандыр уны олатайым да яҙып ҡалдырған тарих.
Әгәр миңә: «Ниңә һиңә быларҙың барыһы ла кәрәк?» — тип һораһалар,
мин ябай ғына итеп яуап бирермен:
Үткәнде онотмаҫ өсөн.
Кем булғаныбыҙҙы хәтерләр өсөн.
Һәм кем була алыуыбыҙҙы белер өсөн.

Германия йөрәгендәге башҡорт уғы

Шварцалағы башҡорт эҙе

1813 йылдың октябрендә, Наполеонға ҡаршы азатлыҡ һуғыштары ваҡытында, Лейпциг эргәһендә XIX быуаттың иң ҙур алыштарының береһе — **Халыҡтар һуғышы** була. Был тарихи алышта 4-се, 5-се, 9-сы һәм 14-се башҡорт полктары ла ҡатнаша. Улар еңел атлы ғәскәрҙәр була, уҡ-һаҙаҡ, ҡылыс һәм һөңгө менән ҡоралланған.

Француз генералы **Жан-Батист де Марбо** үҙенең хәтирәләрендә башҡорт яугирҙарының ғәжәп батырлығын телгә ала һәм уларҙы уктан оҫта атыуҙары өсөн **«төньяҡ Амурҙары»** тип атай.

Башҡорт отрядтары Польшанан алып Саксонияға тиклем һуғыштар аша үтә. Ир-егеттәр менән бергә походка йыш ҡына ҡатындары ла юллана. Уларҙың ҡайһы берҙәре хатта ауырлы була. Тарихсылар яҙғанса, башҡорт ҡатындары балаларын туп тауыштары аҫтында, яу юлында, ямғырҙа, төтөн һәм көл араһында донъяға килтергән. Улар ябай ғына оҙатыусылар түгел, ә һуғыш шарттарында ла йәшәүен дауам иткән халыҡтың айырылғыһыҙ өлөшө булған.

Союздаш ғәскәрҙәрҙең еңеүенән һуң, 1814 йылдың яҙында башҡорт полктары Тюрингия ерҙәре аша үтә. Апрель айында улар Шварца ауылында туктай. Бында уларҙы Шварцбург-Рудольштадт кенәзе **Карл Гюнтер** ҡаршы ала. Ул алыҫ көнсығыштан килгән һыбайлыларҙың ҡиәфәтенә, бигерәк тә уларҙың уҡ-һаҙаҡтарына ҙур ҡыҙыҡһыныу менән ҡарай. Европа армияларында утлы ҡорал өҫтөнлөк иткән заманда уҡ менән һуғышыу уға иҫкергән кеүек күренә.

Ерле риүәйәт буйынса, кенәз башҡорт уҡтарының теүәллегенә шик белдерә һәм уларҙан үҙ оҫталыҡтарын күрһәтеүҙе һорай. Башҡорттар тәүҙә ризалашмай, сөнки уларҙың йолаһы

буйынса ғибәҙәтхана яғына уҡ атыу — гонаһ. Әммә һөйләшеүҙә ҡатнашҡан урындағы пастор быға рөхсәт бирә.

Шунда башҡорт яугирҙарының береһе — төрлө сығанаҡтарҙа уны старшина йәки йөҙ башлығы тип атайҙар — сиркәүҙән яҡынса йөҙ метр алыҫлыҡҡа баҫа, йәйәһен тарта һәм уҡ ата.

Уҡ сиркәү манараһының осондағы шарға тап килеп ҡаҙала.

Ошо уҡтың осо Шварцалағы сиркәүҙең көмбәҙ шарында бөгөнгө көнгә тиклем һаҡлана.

Ерле халыҡ уны ҡайһы саҡ «татар уғы» йәки «көнсығыш уғы» тип атай. Әммә архив документтары һәм ауыҙ-тел риүәйәттәре уның башҡорт яугиры тарафынан атылыуын раҫлай.

Ул походтарҙа ҡатнашҡан күп башҡорт яугирҙары батырлыҡтары өсөн юғары дәүләт наградалары менән бүләкләнә. Улар араһында 5-се полктың ғәскәр старшинаһы **Ибраһим Биксурин**, 9-сы полктың есаулы **Ҡотлокилде Ишемғолов**, йөҙ башлығы **Аҡҡуҫыҡ Тимербаев**, 14-се полк командиры **Абдулла Сураголов** һәм башҡалар була. Ә 5-се полктың хорунжийы **Нигмәтулла Газеев** Изге Георгий орденына лайыҡ була.

Бөгөн Тюрингияға килгән туристарҙың бик аҙы ғына сиркәү манараһындағы ошо уҡ тураһында белә. Әммә тарихсылар өсөн ул — Рәсәй халыҡтарының Наполеонға ҡаршы бөйөк көрәштә күпме алыҫ юл үтеүенең сағыу символы.

Был — хәрби батырлыҡ эҙе генә түгел.

Был — туп тауыштары аҫтында бала тапҡан ҡатындарҙың, юл өҫтөндә үҫкән балаларҙың, Европа йөрәгендә үҙенең эҙен ҡалдырған башҡорт мәҙәниәтенең дә хәтере.

Атай өйрәткәнсә тормошто ҡороу

Бер генә хәтирә лә ҡайһы саҡ күптән бикле торған һандыҡтың асҡысын борғандай була.

Быйыл, 1 июнь — Балаларҙы яҡлау көнөндә лә шулай булды. Эсемдә ниндәйҙер бер нәмә ҡапыл ғына уянып китте лә күҙ алдыма бала саҡтағы күренеш килеп баҫты: мин бәләкәй генә малай, атайымдың ҡулынан тотҡанмын. Ел уның пинжәгенең итәктәрен елберләтә. Ул заводтың үтеү урынындағы һаҡсыға хеҙмәт танытмаһын күрһәтә. Турникет ҡыҫҡа ғына итеп «сыҡ» итә. Атайҙы үткәрәләр.

Ә мине — юҡ.

Был хәтирәне күптән яҙырға теләй инем, ләкин һәр ваҡыт кисектерҙем. Әммә ул үҙе ҡабат-ҡабат кире ҡайта торҙо — яҙғы саң еҫе, ихаталағы балаларҙың шат тауыштары һәм атайым менән бергә төшкән иҫке фото аша. Ул фотоға ҡарағанда беҙ, әйтерһең дә, ике донъя сигендә баҫып торабыҙ: бала саҡ менән ололар донъяһы араһында.

Минең атайым — Наил Роберт улы Арсланов. Инженер, Өфөләге заводтарҙың береһендә цех начальнигы булып эшләне. Хәҙер ул хаҡлы ялда.

Әсәй менән атай айырылышкандан һуң да ул минең тормошомдан юғалманы. Киреһенсә, миңә тағы ла яҡыныраҡ булды. Көн һайын эргәмдә булғаны өсөн түгел, оҙон һөйләшеүҙәр өсөн дә түгел. Ә кешенең күңелендә мәңгегә ҡала торған иң мөһим нәмәләрҙе бүләк иткәнгә.

Өфө буйлап йөрөгәндә ул миңә машиналарҙың маркаларын артҡы фонарҙары буйынса танырға өйрәтә ине.

— Бына был «Москвич». Уның фонарҙары түңәрәк. «Запорожец»тыҡы бәләкәй генә. Ә «Чайка»ныҡы оҙон, хатта караптыҡылай. Ә быныһы — ЗИЛ. Иҫеңдә ҡалдыр, бындайҙар йылдан-йыл һирәгәйә.

Ул саҡта миңә ни бары биш йәш ине. Әммә мин машиналарҙың үҙҙәрен генә түгел, ә атайымдың тыныс тауышын, ҡул хәрәкәттәрен, һүҙҙәре араһындағы тынлыҡты ла хәтеремдә ҡалдырғанмын.

Хәҙер аңлайым: ул миңә машиналарҙы түгел, ә ваҡ-төйәктәрҙе күрергә өйрәткән.

Һуңынан самолёттар килде.

Мин тәүге тапҡыр Ан-2 самолётына ултырып күккә күтәрелгәнсе, һуңыраҡ Ту-134 менән осҡансы уҡ, атай төрлө самолёттарҙың һүрәттәрен күрһәтә ине.

— Бына был Як. Еңел, етеҙ. Ә был Ту — тыныс, ышанысль. Күктәге поезд кеүек. Һәр береһенең үҙ тәғәйенләнеше бар.

Ул саҡта миңә һүҙ тик самолёттар тураһында ғына барған кеүек тойола ине.

Йылдар үткәс кенә аңланым: атай кешеләр тураһында ла һөйләгән икән.

Бер көндө әсәй менән уны завод ҡапҡаһына тиклем оҙатып барҙыҡ. Ул, ғәҙәттәгесә, хеҙмәт танытмаһын күрһәтте. Турникет асылды. Ҡапҡа ябылды. Атай уның аръяғында күҙҙән юғалды.

Ә мин был яҡта тороп ҡалдым.

Тап шул ваҡытта тәүге тапҡыр ололар донъяһының барлығын тойҙом. Ул мөһим дә, етди лә ине, ләкин әлегә минең өсөн ябыҡ ҡала. Мине ул донъянан турникет менән һаҡсы ғына түгел, йәш айырмаһы һәм аңлап бөтмәү ҙә айырып тора ине.

Әммә эргәлә генә бөтөнләй икенсе донъя йәшәй ине.

Завод Мәҙәниәт һарайында һәр Яңы йыл һайын ҡалалағы иң матур балалар байрамдары үтә торғайны. Бейек шыршы тирәләй әйлән-бәйлән, мандарин еҫе, мамыҡ ҡар, әкиәт геройҙары, музыка һәм балаларҙың бәхетле көлөшө…

Был байрамдар көн һайын шул уҡ турникет аша эшкә үткән кешеләрҙең балалары өсөн ойошторола ине.

Бөгөн был ҡаршылыҡ миңә айырыуса тәрән мәғәнәле булып күренә: ҡапҡа артында — хеҙмәт һәм яуаплылыҡ. Ә бер нисә аҙым алыҫлыҡта — ысын бала бәхете.

Бәлки, минең бала сағым тап шулай булғандыр.

Хәҙер иң мөһим нәмәне аңлайым.

Атайым мине ҡысҡырып әйтелгән һүҙҙәр йәки өгөт-нәсихәт менән түгел, ә үҙенең тормошо менән һаҡлаған.

Ул янымда булды.

Эшләне.

Һүҙендә торҙо.

Намыҫ менән йәшәне.

Һәм һиҙҙермәй генә минең тормошомдо үҙенең ябай ҡағиҙәләре буйынса ҡорорға өйрәтте.

Моғайын, шуға күрә мин дә бөгөн ваҡ-төйәктәрҙе күрә белгән кеше булып үҫтем. Кешеләрҙең яҙмыштары тураһында яҙған яҙыусы булдым. Һәм атаһын онотмаған ул булып ҡалдым.

Һәр йылдың 1 июнендә мин бер генә нәмә тураһында уйлайым.

Баланы иң яҡшы һаҡлау — ул эргәһендә булған, ҡарашы менән үк: «Барыһы ла яҡшы буласаҡ», — тип әйтә алған кеше.

Минең ундай кешем булды.

Һәм әле лә бар.

Минең атайым.

Наил Роберт улы Арсланов.

Шунда мин тағы бер ябай хәҡиҡәтте аңланым.

Әгәр беҙ атайым менән ҡайҙа ғына булһаҡ та, үҙебеҙҙең паркты барыбер табыр инек.

Сөнки ысын һаҡлау — ул урын түгел.

Ысын һаҡлау — һинең менән йәнәшә атлаған кеше.

Беренсе тапҡыр — беренсе класҡа

1 сентябрь. Беренсе класҡа барған көнөмдө инде томанлы ғына хәтерләйем. Хәтеремдә иҫке фотоальбомдағы һүрәттәр кеүек өҙөк-өҙөк күренештәр генә һаҡланған: тантаналы линейка, өр-яңы мәктәп кейеменең еҫе, ап-аҡ банттар, гладиолус сәскәләре. Атай менән әсәйемдең эргәмдә ғорур баҫып тороуҙары ла иҫтә. Ә мин ҡулымдағы сәскәләрҙе ныҡ итеп ҡыҫып тотҡанмын. Өлкән класс уҡыусыһы иңенә бәләкәй генә беренсе класс ҡыҙын күтәреп сыҡты, уның ҡулындағы ҡыңғырау сыңы яңы тормоштоң башланыуы булып күңелемдә мәңгегә уйылып ҡалды.

Мәктәп яңы ғына асылғайны — 9-сы мәктәп. Башта унда башҡорт кластары ғына ойошторолдо, әммә, ҡыҙғанысҡа ҡаршы, мин шуларҙың береһенә эләкмәнем. Һуңыраҡ төрлө йүнәлештәге кластар барлыҡҡа килде: тәүҙә математика, унан һуң юридик, ә мин мәктәпте тамамлағандан һуң украин класы ла асылды. Һуңыраҡ мәктәпкә Тарас Шевченко исеме бирелгәнен дә хәтерләйем.

Беренсе уҡытыусымды саҡ ҡына ғына хәтерләйем — тиҙҙән ул декрет ялына китте. Әммә һуңынан беҙҙең тормошҡа ҙур хәрефтән яҙырлыҡ **Уҡытыусы** килде — Любовь Михайловна Ермакова.

Ул ябай уҡытыусы ғына түгел, ә беҙҙең кластың йәне ине. Дәрестәрҙән тыш ул кисәләр, байрамдар, тыуған көндәр ойоштора торғайны. Уның менән мәктәп икенсе өйгә әүерелде. Был эштә уға ата-әсәләр комитеты ла, тормош иптәше лә ярҙам итте. Ә минең менән бер партала уның ҡыҙы ултыра ине. Беҙ бергә уҡыныҡ, дуҫлаштыҡ, бәхәсләштек. Бөгөнгө педагогика күҙлегенән ҡарағанда, был еңел генә хәл түгелдер. Әммә ул барыһын да уңышлы алып бара белде. Беҙҙең класс дуҫ, бер ғаилә кеүек йәшәне. Өсөнсө кластан һуң айырылышыу бик ауыр булды. Был минең иң йылы башланғыс мәктәп йылдарым ине.

Бишенсе кластан туғыҙынсы класҡа тиклем мин математика класында уҡыным. Беҙҙең класс етәксеһе Венера Әмир ҡыҙы Пономарёва булды — көслө педагог, мәктәп директоры, һәләтле математик. Әммә иң тәүҙә ул киң күңелле кеше ине.

Ул беҙҙең өсөн икенсе әсәйгә әйләнде.

Уның етәкселегендә беҙ теүәл фәндәрҙе генә өйрәнмәнек. Фекер йөрөтөргә, дуҫлашырға, намыҫлы булырға ла өйрәндек. Уның класында һәр уҡыусы үҙенең кәрәкле һәм ҡәҙерле икәнен тоя ине. Талапсан, ләкин ғәҙел хәстәрлеге беҙҙең күңелдә ғүмерлек эҙ ҡалдырҙы.

Өлкән кластарҙа, унынсы кластан башлап, мин иҡтисад йүнәлешенә күстем. Ваҡыт үҙгәрә, ҡыҙыҡһыныуҙар ҙа үҙгәрә ине.

Ә бөгөн инде беҙҙең балаларҙың мәктәп тормошо бөтөнләй башҡаса башлана.

Улым Бенжаминдың беренсе линейкаһы Берлиндың үҙәгендә — Фридрихштрасселағы Рәсәй Фән һәм мәҙәниәт йортонда үтте. Илселек вәкилдәре уҡыусыларға тантаналы рәүештә дәреслектәр һәм бүләктәр тапшырҙы. Мәктәп бөйөк Ломоносов исемен йөрөтә ине. Барыһы ла бик матур ойошторолғайны: балалар мәктәп эмблемаһы төшөрөлгән етди костюмдар кейгән. Беҙҙең бала саҡтағы кеүек үк, әммә инде икенсе илдә һәм икенсе быуатта.

Беренсе аҙымдан уҡ тәртип, үҙ-ара ихтирам һәм үҙенә күрә намыҫ ҡағиҙәләре тойолдо. Балаларға бер юлы ике белем биреү программаһы буйынса уҡырға тура килде: Рәсәй Федерацияһының Мәғариф министрлығы һәм Берлин Сенаты программалары буйынса. Германияла мәктәп программаһын һәр федераль ер айырым билдәләй бит.

Ҡыҙыҡ, ләкин улымдың 1 сентябрен мин үҙемдекенән дә яҡшыраҡ хәтерләйем. Был йылдарҙың яҡын булыуынан ғына түгел, ә уның минең өсөн айырыуса мөһим ваҡиға булыуынандыр.

Ә һин, хөрмәтле уҡыусы, үҙеңдең беренсе линейкаңды хәтерләйһеңме?

Бөтәһе лә яңы ғына башланған саҡты…

Галстук яңы тормошҡа юллама кеүек тойолған мәлде…

Ә йөрәк барабандан да көслөрәк тибеп торған минуттарҙы…

Марат — бала саҡ дуҫым

Ҡайһы бер кешеләрҙе йылдар ҙа хәтерҙән юя алмай.

Күпме генә ваҡыт үтмәһен, уларҙың исемен ишетеү менән күҙ алдына йәнә таныш ихата, күрше йорттар, балаларҙың шат тауыштары килеп баҫа. Әйтерһең дә, быларҙың барыһы ла кисә генә булған.

Марат — тап шундай кеше.

Беҙ Аврора урамында, күрше подъездарҙа үҫтек. Бала сағыбыҙ йәнәшә үтте: бергә уйнай инек, оҙаҡ һөйләшә инек, тәүге хыялдарыбыҙ менән уртаҡлаша инек. Ул саҡта уҡ һәр ҡайһы-

быҙҙың үҙ юлы булыуы күренә ине, ләкин ҡайһы бер мауығыуҙар беҙҙе айырыуса нык берләштерҙе.

Мараттың бөтә күңеле картингта ине.

Ул ярыштарҙа ҡатнашыусы ғына түгел, ә ысын мәғәнәһендә тиҙлекте яратҡан кеше булды. Һәр уҙыштан һуң ул сәғәттәр буйы трасса, боролоштар, уңышлы манёврҙар һәм еңеүҙе хәл иткән секундтар тураһында һөйләй ала ине. Уның күҙҙәрендәге дәртте күргәс, битараф ҡалыу мөмкин түгел ине.

Һәр боролош уның өсөн айырым бер тарихҡа әйләнә торғайны.

Ғаиләбеҙ Аврора урамынан күсенгәс, миңә оҙаҡ ваҡыт шул ихата, дуҫтар һәм ғәҙәти тормош етмәне. Әммә Марат һәр ваҡыт өлгө алырлыҡ кеше булып ҡалды. Бәлки, тап уның техникаға һәм тиҙлеккә булған һөйөүе мине лә мотоспортҡа килтергәндер. Техникаға булған ҡыҙыҡһыныу һәм елдәй елергә ынтылыш тормошомдоң айырылғыһыҙ өлөшөнә әйләнде. Әммә был инде айырым һөйләнәсәк икенсе бер тарих.

Мин һәр ваҡыт уның ғаиләһен дә ҙур ихтирам менән иҫкә алам.

Мараттың атаһы иҫ киткес оҫта кеше ине. Әйтерһең дә, уның өсөн төҙәтеп булмай торған техника юҡ ине. Ул теләһә ниндәй машинаны яңынан терелтә белде. Кесе ҡустыһы ла ысын оҫта булып үҫте: даими нимәлер ремонтланы, уйлап тапты, камиллаштырҙы. Улар ҡулдары менән эшләргә яратҡан һәм ошо хеҙмәттән ысын ҡәнәғәтлек алған кешеләр ине.

Бөгөн ундай оҫталар көндән-көн һирәгәйә.

Бөгөн Мараттың тыуған көнө.

Ул тормоштағы иң мөһим нәмәне — ғаиләһен һаҡлап ҡала алды. Хәҙерге ваҡытта күптәр тормош һынауҙарын үтә алмайынса бирелгәндә, ул һаман да ышаныслы, тоғро һәм яуаплы кеше булып ҡала. Шуға күрә уға ныҡлы һаулыҡ, оҙон ғүмер, ғаилә бәхете, именлек һәм күңел йылыһының һис ҡасан һүрелмәүен теләйем.

Бигерәк тә беҙҙең дуҫлыҡтың бала саҡ менән генә бөтмәүе ҡыуандыра.

Беҙ төрлө ҡалаларҙа, төрлө илдәрҙә йәшәйбеҙ. Әммә аҙна һайын видеоконференцияла осрашырға тырышабыҙ. Экрандың теге яғында йәнә беҙҙең иҫке компания йыйыла: Марат, Катюха, Дональд, Муся һәм мин. Мәктәп йылдарындағы хәтирәләрҙе иҫкә төшөрәбеҙ, яңылыҡтар менән бүлешәбеҙ, көләбеҙ, бәхәсләшәбеҙ һәм мотлаҡ йырлайбыҙ.

Рус, башҡорт һәм татар йырҙары, бала саҡтағы ихаталарыбыҙҙағы кеүек үк, әле лә шул уҡ ихласлыҡ менән яңғырай.

Ошондай мәлдәрҙә генә ысын дуҫлыҡтың арауыҡтар менән үлсәнмәгәнен бигерәк тә яҡшы аңлайһың. Ул фотоларҙа ла, хәтирәләрҙә лә түгел. Ул кешеләрҙең бер-береһе өсөн ваҡыт табырға теләүендә йәшәй.

Йылдар ҡалаларҙы ла, һөнәрҙәрҙе лә, яҙмыштарҙы ла үҙгәртә.

Әгәр тиҫтәләгән йылдар үткәс тә таныш номерҙы йыйып, яҡын кешенең тауышын ишетеп, үҙеңде йәнә Аврора урамындағы шул бәләкәй малай итеп тоя алаһың икән — тимәк, дуҫлыҡ иң ҙур һынауҙы үткән.

Тыуған көнөң менән, Марат!

Беҙҙең бала саҡ өсөн, тоғролоғоң өсөн, уртаҡ хәтирәләребеҙ өсөн һәм ысын дуҫлыҡтың барлығын иҫбатлап йәшәүең өсөн ҙур рәхмәт.

Алда тағы ла бик күп йылы осрашыуҙар, ғаилә байрамдары һәм бергә йыйылып, тарихыбыҙҙың ҡайҙан башланғанын иҫкә төшөргән матур кисәләр булһын.

Нью-Йорк менән Өфө араһында

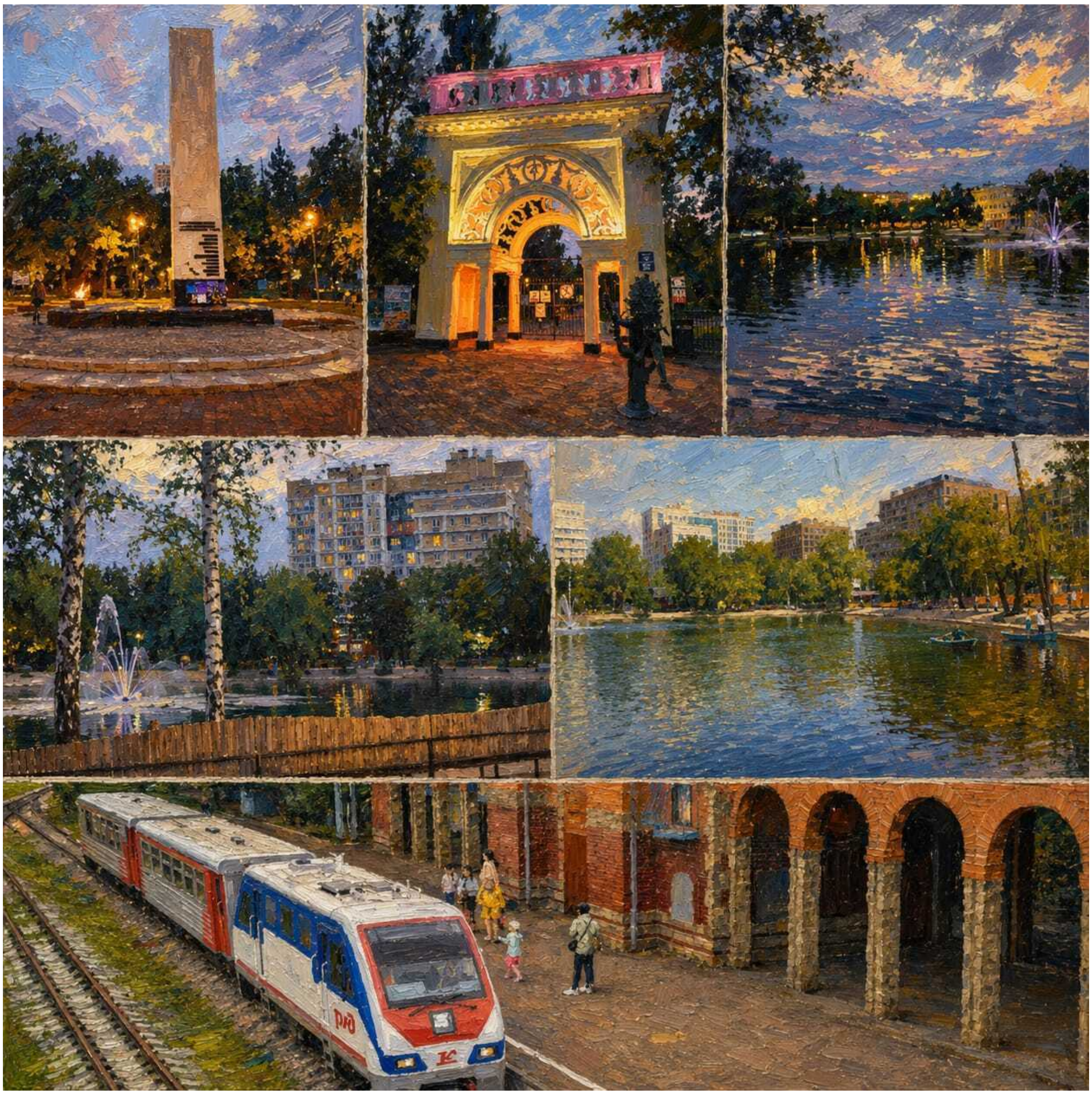

Һикһәненсе йылдар башында мин Өфөлә, ул саҡтағы Башҡорт АССР-ының баш ҡалаһында, донъяға килдем. Бала сағым ошо ҡалала үтте. Өфөлә күңелемә яҡын урындар күп ине — парктар, скверҙар, тыныс урамдар. Әммә улар араһында бер урын хәтеремдә айырыуса тәрән эҙ ҡалдырҙы. Ул — **Иван Степанович Якутов исемендәге парк**.

Бөгөн ул бөтөнләй икенсе.

Һәм, бәлки, уның иң ҙур үҙенсәлеге лә шунда: парк үҙгәрә белә, әммә үҙенең йәнен юғалтмай.

Бала саҡта ул миңә айырым бер донъя булып күренә ине. Унда бөтәһе лә ысын ине: аттракциондар, бәләкәй поездтар, йәшел япраҡ еҫе һәм ҡайғы-хәсрәтһеҙ бәхет тойғоһо. Айырыуса балалар тимер юлы хәтерҙә ҡалған. Поездтың Пионерҙар һарайы эргәһенән үткәнен әле лә онотмайым. Әсәйем тап шунда эшләй ине. Ул саҡта миңә, бер генә тапҡыр машинист кабинаһына эләгергә насип булһа, киләсәккә тиклем барып етергә мөмкин кеүек тойола ине.

Беҙ йыш ҡына Һалдат күле янына йөрөнөк. Мин үтә күренмәле һыуға оҙаҡ ҡарап, ҙур балыҡ күрергә өмөт итә инем. Иҫке таш причалдағы ауыр тимер тотҡалар хатта әҫелә лә

һалҡын булып ҡала торғайны. Беҙ иң ситенә ултырып, аяҡтарҙы һелкетеп, һыуға икмәк валсыҡтары ташлай инек.

Бөгөн паркты танырлыҡ түгел.

Бушлай Wi-Fi, заманса юлдар, киске яҡтыртыу, йәмле кафелар һәм иҫке причал урынындағы ресторан…

Һалдат күле буйында ултырып, яңы Өфө йорттарының һыуҙағы сағылышына ҡараһаң, ҡайһы саҡ үҙеңде Өфөлә түгел, ә Нью-Йорктағы Үҙәк парк эргәһендә кеүек хис итәһең. Был урын шул тиклем замансаға әйләнгән.

Шулай ҙа ул минең бала саҡ паркы булып ҡала.

Бында әле лә Ватан һаҡсылары иҫтәлегенә бағышланған Мәңгелек ут яна. Кисен был урын айырыуса тын ҡала. Ут ялҡыны емелдәй, кешеләр әкрен генә һөйләшә, һәм ваҡыт үҙенең ағышын бер аҙға әкренәйткәндәй тойола.

Яҡында ғына, әле лә эшләп килгән янғын часы биләмәһендә, «Дежурное» тигән бәләкәй кафе эшләй. Ул күптән инде янғын һүндереүселәрҙең генә түгел, ә тыныс һәм ябай мөхитте яратҡан кешеләрҙең дә яратҡан урынына әйләнгән.

Был парктың тарихы үҙе лә Өфөнөң тарихына оҡшай, тик бәләкәйерәк күләмдә генә.

XIX быуатта бында Айыҡлыҡ йәмғиәте баҡсаһы урынлашҡан була. Янғын һүндереүселәрҙең тынлы оркестры уйнай, ҡаланча бейек булып күренә, ә 1912 йылда Өфөләге тәүге футбол матчтары тап ошонда үтә.

1918 йылда паркҡа Иван Якутов исеме бирелә. Һуңыраҡ бында атаман Дутов ғәскәрҙәре менән һуғыштарҙа һәләк булған ҡыҙыл гвардиясылар һәм эшселәр ерләнә.

Утыҙынсы йылдарҙа күл таҙартыла, Пионерҙар йорто һәм балалар тимер юлы асыла. Һуғыш йылдарында эргәлә госпиталь эшләй. Артабан спорт мәктәптәре, яңы павильондар һәм мемориалдар барлыҡҡа килә.

Бөгөн бында балалар менән ғаиләләр йөрөй, йәштәр самокатта елә, кешеләр ҡулдарында кофе тотоп күл буйында ял итә.

Парк замансаға әйләнде, әммә элеккесен хәтерләгән кеше уны шунда уҡ таный.

Аллеялар ҙа, ағастар ҙа, хатта еҫтәр ҙә шул уҡ булып ҡалған.

Улар бары тик беҙҙең менән бергә генә үҫеп, ололанған.

Өфөгә ҡайтҡан һайын мин мотлаҡ ошо паркҡа киләм.

Ябай ғына ултырыр өсөн.

Һыуға ҡарар өсөн.

Хәтерләр өсөн.

Якутов исемендәге парк — ул ябай ҡала паркы түгел.

Ул — минең бала сағым башланған урын.

Йылдар үтһә лә, тап ошонда мин йәнә бер аҙға машинист булырға хыялланған шул бәләкәй малайға әйләнәм.

Тап Һалдат күле янындағы эскәмйәлә ултырғанда мин йыш ҡына беренсе класҡа бараһы йәйҙе иҫкә төшөрәм.

Шул саҡта беҙҙең ғаилә Киров районына күсте.

Яңы тормош башланды: яңы ихата, яңы дуҫтар, яңы мәктәп.

Арҡамда — мәктәп сумкаһы.

Алда — билдәһеҙлек.

Ә күңелемдә кеше ғүмерендә бер генә тапҡыр була торған тулҡынланыу йәшәй ине — беренсе тапҡыр беренсе класҡа барғандағы кеүек.

Ғүмер буйына һуҙылған иртә

Мин һәр ваҡыт иртә уяна инем — теүәл сәғәт алтыла. Әйтерһең дә, өйҙә күренмәгән будильник йәшәй. Күҙҙәремде асыу менән аш бүлмәһенән таныш тауыш ишетелә башлай: иҫке радио сәғәт телдәре **06:00—** гә етеү менән үҙенән-үҙе ҡабына торғайны.

Тәүҙә Советтар Союзының дәүләт гимны яңғырай. Ул бөйөк тә, тантаналы ла ине, әйтерһең дә, бөтә ил өсөн яңы көндө аса. Артабан дикторҙың тауышы ишетелә:

— «Хәйерле иртә!»

Ошо һүҙҙәр менән беҙҙең өй генә түгел, тотош ил уяна кеүек тойола ине.

Мин тауышһыҙ ғына тороп баҫам. Иҙәнде шығырҙатмаҫҡа, кейемде шаулатмаҫҡа тырышам. Мәктәп формаһы инде әҙерләп ҡуйылған — таҙа, үтекләнгән, юлға йыйылғандай бөхтә.

Мин тиҙ генә кейенәм дә, иң ятраҡан шаяртыуымды эшләйем: ҡабат юрған аҫтына инеп ятам. Ситтән ҡарағанда, әйтерһең дә, әле лә йоҡлайым. Әсәй ишекте асып ҡарағас: «Бына ниндәй аҡыллы малай, әле лә йоҡлай икән», — тип уйлар, ә мин инде көндө ҡаршыларға күптән әҙер. Ошо бәләкәй генә хәйлә миңә үҙемде бер аҙ олораҡ итеп тойорға ярҙам итә ине.

Иртәнге аштан һуң — май яғылған икмәк менән сәй, ҡайһы саҡ манный бутҡа ла була торғайны — мине тағы ла бер бәләкәй, әммә мотлаҡ йола көтә ине: **«Хәйерле иртә»** тапшырыуындағы биш минутлыҡ йәнһүрәт.

Ни бары биш минут.

Әммә ул саҡта ул тотош бер донъя кеүек тойола ине.

Ул көндөң кәйефен билдәләй, иртәне йылы һәм яҡты төҫтәргә буяй ине.

Мәктәп сумкаһын иңгә эләм дә тышҡа сығам.

9-сы мәктәп өйҙән ни бары биш йөҙ метр алыҫлыҡта ғына урынлашҡан ине. Әммә минең өсөн был юл ябай ғына йөрөү түгел, ә көн һайын ҡабатланған бәләкәй сәйәхәт булды.

Аяҡ аҫтында яңы яуған аҡ ҡар еңел генә шығырлай. Бер урында ул быяла кеүек нәҙек тауыш сығара, икенсе урында тәрәнерәк һәм йомшағыраҡ яңғырай. Ошо шығырлау ҡышҡы иртәнең үҙ көйө ине.

Ихаталар ап-аҡ ҡарға күмелгән. Машиналар бик һирәк күренә: ҡар ҡалпаҡтары аҫтында «Волга»лар менән «Жигули»ҙар ғына тын ғына тора. Моржаларҙан нәҙек кенә төтөн күтәрелә. Һауала һыуыҡтың һәм яңы икмәктең еҫе һиҙелә. Ағастар ҙа, әйтерһең дә, ҡышҡы тынлыҡҡа ҡолаҡ һалып, ҡымшанмай баҫып тора.

Мин барам һәм эстән генә бөгөн таҡта алдында һөйләйәсәк шиғырҙы ҡабатлайым. Йөрәк ғәҙәттәгенән тиҙерәк тибә, әммә ҡурҡыуҙан түгел — көтөүҙән. Юлдың һәр аҙымы бер юл шиғырға әйләнә.

Ҡайһы саҡ күрше малайҙар мине ҡыуып етә, һәм беҙ бергә атлайбыҙ. Ваҡ-төйәк тураһында һөйләшәбеҙ.

Бөгөн уйлағанда аңлайым: тап шул ябай һөйләшеүҙәр ҙә ғәжәп ҡәҙерле булған икән.

Бына мәктәп тә күренә.

Мөйөш артында күкһел төҫкә буялған ике ҡатлы бина баҫып тора. Тәҙрәләренән һары ут балкый. Ул һалкын иртәлә кешеләрҙе йылылыҡҡа, көлөшкә, дәрестәргә һәм әле генә башланып килгән тормошҡа саҡырған кеүек ине.

Эскә инеү менән аҡбур, еүеш бейәләйҙәр һәм иҫке ағас еҫе ҡаршы ала.

Ағас парталар тигеҙ рәттәр булып теҙелгән. Стена буйында оҙон көрән таҡта һуҙылған, унда кисәге мәсьәләләрҙең аҡ эҙҙәре әле лә һаҡлана. Түбәләге көн яҡтыһы лампаһы әкрен генә шытырлай, һәм ошо мөхиттең бөтәһе лә үҙенә күрә тантаналы булып күренә.

Таҡта янында Любовь Михайловна Ермакова көтә.

Талапсан, әммә изге күңелле уҡытыусы.

Ҡарашы иғтибарлы һәм етди, әммә ирен ситендә һәр ваҡыт тыныс ҡына дәртләндереүсе йылмайыу йәшеренә.

Ул миңә баш ҡаҡты.

Ваҡыты етте.

Мин таҡта алдына сыҡтым.

Алдымда — класс, класташтар, боҙ ҡаплаған тәҙрәләр. Уларҙың аръяғында ҡар һаман да яуа.

Тәрән итеп тын алам.

Һәм тәүге юлдарҙы уҡый башлайым.

Һүҙҙәр үҙенән-үҙе телемә килә, әйтерһең дә, улар һәр ваҡыт күңелемдә йәшәгән.

Тауышым ышаныслы яңғырай.

Унда тулҡынланыу ҙа бар, шатлыҡ та бар.

Минең бында баҫып тороуымдың, кешеләрҙең мине тыңлауының һәм ошо мәлдең ҙур, әле аңлап бөтөрмәгән тормошомдоң бер өлөшө булыуының шатлығы.

Бөгөн артҡа ҡарап шуны аңлайым:
ул бер генә иртәлә бөтәһе лә булған.
Үҙаллылыҡҡа тәүге аҙымдар ҙа,
тәүге шатлыҡтар ҙа,
мәңгелек кеүек тойолған ваҡыттың һулышы ла.
Биш йөҙ метрлыҡ юл,
көрән таҡта,
талапсан һәм изге күңелле уҡытыусымдың тауышы —
быларҙың барыһы ла ябай ғына бала саҡ хәтирәһе түгел.
Был инде тормоштоң үҙе ине.
Әле бәләкәй генә,
әммә ысын тормош.
Һәм ул саҡта ғына башлана ине.

«Балалар донъяһы» туҡталышы һәм Ҡунаҡһарай

Өфөгә ҡайтҡан һайын мин ҡайҙа барырға тип оҙаҡ уйлап тормайым. Ҡалала матур кафелар ҙа, йәмле урындар ҙа күп. Әммә юлым һәр ваҡыт тиерлек бер үк ергә — **«Балалар донъяһы»** туктальшына алып килә.

Ошонда 1-се, 13-сө, 18-се һәм 31-се автобус маршруттары киҫешә. Ә бер нисә аҙым атлағас, Ҡунаҡһарайға барып етәһең.

Мин бында модалы кафелар йәки тәмле аштар өсөн килмәйем.

Был — минең хәтер нөктәм.

Өлкән кластарҙа уҡығанда беҙ дуҫтар менән йыш ҡына ошонда осраша инек. Йөрөнөк, көлдөк, бәхәсләштек, киләсәккә пландар ҡорҙоҡ.

Йылдар үтте, әммә был ғәҙәт үҙгәрмәне.

Бында килгән һайын мин ул йылдарҙағы Ҡунаҡһарайҙы иҫкә төшөрәм. Ул саҡта ул ташландыҡ хәлдә ине. Тирә-яғы кәртә менән уратылған, эсенә инеү мөмкин түгел тиерлек. Нәҡ ошо серлелеге менән үҙенә тарта ине. Был стеналар артында нимә йәшеренгәнен, ни өсөн ҡаланың иң матур урындарының береһе онотолғанын белергә теләй инем.

Ҡунаҡһарайҙың тарихы ике быуатҡа яҡын.

Бер ваҡыттар бында сауҙа ҡайнап торған: туҡымалар, тиреләр, икмәк, йәшелсә һәм башҡа бик күп тауарҙар һатылған. Һуңыраҡ бинаны мамыҡ туҡыма комбинаты биләй. Ул 1980-се йылдарға тиклем эшләй.

Артабан ташландыҡ йылдар башлана.

Өфөнөң үҙәгендә хәбәләр генә ҡала, һәм уларҙы инде һаҡлап булмаҫ кеүек күренә. Туҡһанынсы йылдарҙа Ҡунаҡһарайҙы һүтергә лә йыйыналар. Әммә ҡала халҡы уны яҡлап сыға.

Шулай итеп, уның икенсе ғүмере башлана.

Бөгөнгө Үрге сауҙа майҙанында бер ваҡыттар емереклектәр булғанына ышаныуы ла ауыр.

Хәҙер был — ҡаланың иң йәнле урындарының береһе.

Бында тиҫтәләгән магазин, кафе һәм ресторан эшләй.

Яҡында ғына Театр скверы, Китап йорто һәм Ленин скверы урынлашҡан. Уларһыҙ инде Өфөнөң тарихи үҙәген күҙ алдына килтереү мөмкин түгел.

Өфөгә ҡайтҡан һайын минең сәфәремдең һуңғы өлөшө йыш ҡына Ҡунаҡһарайҙың бер кафеһында тамамлана.

Боронғо таш стеналар араһында, йомшаҡ яҡтылыҡ һәм яңы бешкән кофе еҫе эсендә ваҡыт бөтөнләй икенсе төрлө аға.

Бында дуҫтар менән осрашырға ла, тыныс ҡына уйланып ултырырға ла, ҡала тормошон күҙәтергә лә мөмкин.

Тышта урамдар гөрләй.

Кешеләр ашыға.

Автобустар үтә.

Ә эстә сынаяҡтарҙың әкрен генә сыңлауы, тыныс һөйләшеүҙәр һәм ғәжәп бер тынıслыҡ хөкөм һөрә.

Әйтерһең дә, ике быуатка яҡын тарихы булған был стеналар әле лә сауҙагәрҙәрҙе, эшселәрҙе һәм ошо урынды һаҡлап ҡалған кешеләрҙе хәтерләй.

Таныш аркаларға һәм колонналарға ҡарайым да аңлайым:

Ҡунаҡһарай — ул тарихи бина ғына түгел.

Ул — Өфөнөң тере хәтере.

Ул сәскә атыуҙы ла, емереклекте лә, яңынан тыуыуҙы ла кисерҙе.

Һәм шул уҡ ваҡытта үҙенең холҡон һаҡлап ҡала алды.

Кофемды эсеп бөтөрөп майҙанға сыҡҡанда күңелемдә һәр ваҡыт йылылыҡ ҡала.

Мин беләм:

мин тағы ла бында ҡайтырмын.

«Балалар донъяһы» туҡталышына.

Таныш урамдарға.

Үткән менән бөгөнгө һиҙелмәй генә осрашҡан урынға.

Тап ошо хәтер киҫелешендә инде күп тиҫтә йылдар буйы ҡаланың тағы бер билдәһе — бер нисә быуын өфөләр өсөн таныш булған **«Балалар донъяһы»** магазины ла үҙ урынын һаҡлап тора.

Өфөләге «Балалар донъяһы» магазины

Бала саҡта Ленин урамы миңә бөтмәҫтәй булып күренә ине. Ҡояш ҡыҙҙырған саңлы асфальт, һалдаттар кеүек теҙелеп торған фонарҙар, ҡаланы һаҡлаған алыптарҙай бейек йорттар…

Беҙ бында атайым менән йыш йөрөй инек. Ҡайһы саҡ әсәйем дә була торғайны. Әммә күбеһенсә барыбер атайым менән.

Балалар баҡсаһы сәғәт биштәр тирәһендә тамамлана ине. Атайым мине килеп ала. Һәр ваҡыт бөхтә, йыйнаҡ, етди — цех начальнигына нисек килешһә, тап шулай.

Мин ул саҡта дүрт йәки биш йәштәрҙә генә инем.

Беҙ ҡулға-ҡул тотоношоп атлайбыҙ.

Һәм йыш ҡына **«Балалар донъяһы»** магазинына боролабыҙ.

Был беҙҙең бәләкәй генә йолабыҙ ине.

Ленин урамындағы был магазин миңә ысын һарай кеүек күренә торғайны. Ул әкиәттәге кеүек сағыу түгел, ә етди һәм мөһабәт ине. Әммә уйынсыҡтар бүлегенә төшөү менән бөтөнләй икенсе донъя асыла.

Унда һәр ваҡыт үҙенә генә хас тауыш яңғырай ине: балаларҙың көлөшө, аяҡ тауыштары, шат ҡысҡырыуҙар һәм ата-әсәләр менән туҡтауһыҙ һөйләшеүҙәр.

— Атай, һатып алайыҡсы! Зинһар!

— Әсәй, был танкһыҙ йәшәй алмайым!

— Ниңә ярамай?

Был «хор»ҙо мин яттан белә инем.

Ҡайһы саҡ үҙем дә уның бер өлөшөнә әйләнә инем. Айырыуса яңы уйынсыҡтар килтерелгәндә: башняһы әйләнгән танктар, ишектәре асылған тимер машиналар, баҫҡысы күтәрелгән янғын һүндереү машиналары…

Уларҙы һатып алғы ғына килмәй ине.

Улар хатта төштәргә лә инә торғайны.

Әммә бер ваҡиға айырыуса хәтерҙә ҡалған.

Тағы ла бер көндө «Балалар донъяһы» янынан үтеп барабыҙ.

Мин ҡапыл атайыма:

— Атай, әйҙә, эскә генә инәйек. Мин бер нәмә лә һорамаясаҡмын. Тик ҡарап сығам да китәбеҙ, — тинем.

Атайым аптырап миңә ҡараны.

Күҙҙәрен ҡыҫып йылмайҙы.

Был йылмайыу башҡаса ине.

Унда хөрмәт тә бар ине, әйтерһең дә, мин бер аҙ үҫеп киткәнмен.

Беҙ магазинға индек.

Мин аҡрын ғына кәштәләр араһында йөрөнөм. Уйынсыҡтарҙы ҡараным. Ҡулға алғы килгән машиналарға һоҡланып торҙом.

Ләкин һүҙемдә торҙом.

Бер нәмә лә һораманым.

Сыҡҡас, атайым ҡулымды ныҡ итеп ҡыҫты.

Был юлы бәләкәй малайҙың ҡулын түгел, ә инде үҫеп килгән кешенең ҡулын ҡыҫҡандай булды.

Шул саҡта мин уның үҙе менән ғорурланыуын тойҙом.

Һәм ул тойғо сығыу янындағы аҫҡы кәштәлә торған йәшел БМП уйынсығынан да ҡиммәтерәк булып сыкты.

Йылдар үтте.

Әйтәләр, Ленин урамындағы **«Балалар донъяһы»** хәҙер бөтөнләй икенсе икән.

Мин унда күптән булманым.

Әммә ҡайһы саҡ үҙемде:

«Ә унда хәҙер нисек икән?» — тип уйлап торғанымды һиҙәм.

Шунда уҡ күҙ алдыма атайымдың йылы ҡулы, тыныс кис һәм мин тәүге тапҡыр шуны аңлаған магазин килә:

ҡайһы саҡ үҙ һүҙеңдә тороу — иң ҡәҙерле бүләккә ҡарағанда ла ҡиммәтерәк була икән.

Ике кассеталы бала саҡ

Беҙ подъездағы лампочка менән **«Рекорд»** телевизорындағы лампаның араһында үҫкән быуын.

Күҙҙәрҙе йомһаң, әле лә ике кассеталы магнитофондағы **Rec** төймәһенең «сыҡ» иткән тауышын ишеткәндәй булаһың. Шул мәлдә бөтә фатир тын ҡала. Сөнки хәҙер **«Юность»** радиоһынан *Modern Talking* яҙҙырыласаҡ. Кем генә йүткереп ебәрһә лә — яҙма боҙола.

Беҙ кире уралған кассетаның еҫен хәтерләйбеҙ.

Унда тимерҙең дә, саңдың да, иҫке совет йыһазының үҙенә генә хас еҫенең дә эҙе бар ине. Һәм күҙ алдына шунда уҡ магнитофон, ҡыҙыл яҙҙырыу төймәһе, ә бөтә ғаиләнең тын ғына ултырыуы килә. Әйтерһең дә, музыка түгел, ә тарих яҙыла.

Беҙ «һанағыс» һүҙенең башҡа мәғәнәһе булған осорҙа тыуҙыҡ.

Ихатала: «Уның һанағысы киткән», — тиһәләр, бер кем дә электр тураһында уйламай ине. Был ихата иҡтисадының үҙ теле булды. Сағыҙ эсендәге һүрәт ҡайһы саҡ ун һумдан да ҡиммәтерәк баһалана, ә ике көнгә бурысҡа алған нәмәне өҫтәп ҡайтарырға кәрәк ине — тағы бер төргәк сағыҙ йә һирәк осраған һүрәт менән.

Беҙҙең аҡса шығырлай ине.

Ләкин банкноттар түгел.

Ә сағыҙҙар.

Love Is. Turbo. Final.

Һирәк осраған һүрәт эләкһә — машинамы, динозаврмы йәки йәнһүрәт геройомо — уны серванттың быялаһы аҫтына миҙал кеүек һаҡлап ҡуя инек.

Ҡабатланғандары алыш-бирешкә китә.

Ә алыш-биреш үҙе айырым бер фән ине.

Унда мауығыу ҙа, дипломатия ла, ғәҙеллек тойғоһо ла бар ине. Һәр кем үҙендәге һүрәттең ҡиммәтерәк икәнен иҫбатларға тырыша.

Йыуыныу — шәмбе көнө.

Һыу булмағанға түгел.

Шулай йәшәнек.

Һәм бер кем дә зарланманы.

Барыбыҙ ҙа бер төрлө еҫ сығара инек: балалар һабыны, эҫе мунса һыуы һәм батареяла йылытылған таҫтамал еҫе.

Газ колонкаһы эҫе һыуҙы егерме минут самаһы ғына бирә ине.

Шул ваҡыт эсендә өлгөрөргә кәрәк: йыуынырға ла, сәсте лә йыуырға.

Яңы йыл ике тапҡыр килә ине.

Беренсеһе — мандариндар, шыршы һәм телевизорҙан мотлаҡ яңғыраған байрам мөрәжәғәте менән.

Икенсеһе — Иҫке Яңы йыл.

Ҡоймаҡ, өләсәйҙең салаттары һәм һәр ваҡыт ҡабатланған һүҙҙәр менән:

— Бына хәҙер инде йыл ысынлап башланды.

Тап ошо икенсе байрамда өйҙә иң йылы мөхит була ине.

Ашығыу ҙа юҡ.

Көтөү ҙә юҡ.

Ғаилә бергә.

Өйҙә йылылыҡ.

Алда тағы бер ғинуар.

Пионер галстугы туҡыма киҫәге генә түгел ине.

Ул — билдә булды.

Уны бәйләү үҙе бәләкәй генә йола ине.

Галстук юғалһа — ысын бәлә кеүек ҡабул ителә.

Әсәй яңынан тегеп бирә ала ине.

Ләкин барыбер бөтәһе лә алмаштырылғанын һиҙер кеүек тойола.

Яза алырҙар тип түгел.

Ә оят булыр кеүек.

Һуңынан — ихата.

Интернетһыҙ донъя.

Әммә үҙенең ҡағиҙәләре булған донъя.

Унда хөрмәт тә, дошманлыҡ та, дуҫлыҡ та, тәүге мөхәббәт тә бар ине.

Беҙ «вышибалы», йәшеренмәк, «секретиктар» уйнай инек.

Подъездар янында сәғәттәр буйы баҫып тороп, кемгә Светка оҡшағанын, кем бәүелсәктә «турбо» эшләй алғанын тикшерә инек.

Беҙ еңеү өсөн генә уйнамай инек.

Еңелһәң — иламайһың.

Еңһәң — маҡтанмайһың.

Сөнки бөтәһе лә ысын ине.

Видеосалондар беҙгә бөтөнләй икенсе донъяны асты.

Подвал.
Фанер ултырғыстар.
Экран урынына аҡ простыня.
«Терминатор».
«Коммандо».
«Майами полицияһы».
Ун биш тин түләйһең дә, инде океан аръяғында йөрөгәндәй булаһың.
Проектор шытырлай.
Кемдер пакет шығырлата.
Йөрәк тиҙерәк тибә.
Артабан **Dendy** килде.
Донъя кинәт кенә шаҡмаҡҡа әйләнде.
Марио.
Танктар.
Үрҙәктәр.
Пикселдәр.
Бер джойстик — ике кешегә.
Тик сымды тартма.
Һәм телевизорҙы кинәт һүндермә.
Юғиһә кинескоп янасаҡ.
Беҙ ата-әсәйҙәребеҙгә ышана инек.
Сөнки ул ваҡытта кешеләр, ғөмүмән, ышана белә ине.
Беҙ ике дәүер араһында йәшәнек.
Һуңғы совет йәнһүрәте менән тәүге **Orbit** рекламаһы араһында.
Һөт сираты менән Германиянан килгән тәүге шоколад араһында.
Ванналағы лампочка менән бөгөнгәсә һүнмәгән хәтер уттары араһында.
Беҙ бай йәшәмәнек.
Әммә беҙҙә бөтәһе лә бар ине.
Бары тик бер нәмәне генә белмәнек.
Бер көн килеп ошоның барыһы ла хәтергә генә әйләнәсәген.
Ваҡыт тыныс ҡына китте.
Һиҙҙермәй генә.
Һуңғы кассеталағы һуңғы көй тамамланғансы дауам иткән әкрен бейеү кеүек.

«Родина» кинотеатры туҡталышы йәки хәрби сер

Дүрт-биш йәштәр тирәһендә мин үҙемде бик етди кеше тип иҫәпләй инем.

Сер һаҡлай белгән кеше.

Айырыуса хәрби серҙәрҙе.

Атайым ошо хаҡта шаяртырға ярата торғайны.

Бер көндө ул мине балалар баҡсаһынан ғәҙәти сәғәт биштә түгел, ә тап тыныс сәғәт ваҡытында алып китте. Ул саҡта бөтә балалар ҙа бегемот төшөрөлгән юрғандары аҫтында йоҡларға тейеш ине.

— Улым, хәрби сер һаҡлай беләһеңме? — тип һораны ул, серле генә йылмайып.

— Әлбиттә, беләм! — тинем мин, беҙҙе нимә көткәнен бөтөнләй белмәйенсә.

Әммә күңелем менән ниндәйҙер мөһим нәмә башланғанын һиҙҙем.

— Улайһа, махсус операцияға марш! Курс… киноға!

Ленин урамындағы **«Родина»** кинотеатры минең өсөн ысын һарай кеүек ине.

Тик унда таж урынына фасадтағы яҡты хәрефтәр балҡый, ә тәхет урынына ҡыҙыл креслолар тора ине. Әгәр һин еңелерәк булһаң, ул креслолар ҡапыл өҫкә күтәрелә. Мин уларға парашютсы кеүек һикереп ултыра инем, юғиһә аяҡтарым өҫкә ҡарап осоп китер кеүек тойола.

Ә атайым ҡулында иң ҡәҙерле нәмәне тота ине —

вафель стакандағы туңдырма.

Өҫтөнә мул итеп шоколад валсыҡтары һибелгән.

Ул йылдарҙа мамыҡ кәнфит тә, кукуруз таяҡсалары ла юҡ ине.

Беҙҙең өсөн бәхет тап шул фойела һатылған һалҡын туңдырма ине.

Фильм башланыр алдынан, әйтерһең дә, мөғжизә була.

Экранда йәнһүрәттәр күрһәтелә.

Бер ниндәй реклама ла юҡ.

Тик шатлыҡ ҡына.

«Ну, погоди!»

«Гав исемле бесәй балаһы».

«Чебурашка».

Мин һәр ваҡыт иң мөһиме — йәнһүрәт, ә фильм һуңынан өҫтәмә бүләк кенә тип уйлай инем.

Атайым был турала минең менән бәхәсләшмәй ине.

Кинонан һуң беҙ, ғәҙәттәгесә, яҡындағы филателия магазинына инә торғайныҡ.

Минең өсөн байрам шунда дауам итә ине.

Бер көндө мин **«Татра»** машиналары төшөрөлгән маркалар йыйылмаһын һайланым.

Ҡыҙылдары.

Күктәре.

Ҙур фаралы йөк машиналары.

Мин уларға ысын автомобилдәргә ҡараған кеүек ҡарай инем һәм: «Үҫкәс, бәлки, ошондай машинала йөрөрмөн», — тип хыяллана инем.

Йылдар үтте.

Һуңыраҡ беҙ «Родина»ға класс менән дә йөрөй башланыҡ.

Ҡайһы саҡ иртәнге кино сеанстарына бара инек.

Унда инде йәнһүрәт күрһәтмәйҙәр ине.

Шул саҡта, әйтерһең дә, бала сағымдың бер дәүере тамамланғанын тойҙом.

Ә ял көндәрендә барыһы ла яңынан ҡабатлана:

атайым,

«Родина»,

фойелағы тундырма,

ҡалалағы филателия магазины,

кәҫәмдә яңы маркалар.

Артабан бөтөнләй ғәжәп хәл булды.

Мин үҫтем.

Һәм ҡапыл үҙемде тамашасылар залында түгел, ә фильм эсендә таптым.

Тәүҙә — бәләкәй генә эпизодтарҙа.

Һуңынан — әһәмиәтлерәк ролдәрҙә.

Ә аҙаҡ инде төп ролдәрҙә лә.

Ул йылдарҙа кем уйлаған инде, бер ваҡыт экрандың икенсе яғында ҡалырмын тип?

Шулай ҙа бөгөн камера күрһәм, иң тәүҙә «Родина» кинотеатрындағы өҫкә һикереп торған ҡыҙыл кресло иҫкә төшә.

Мин эстән генә йылмаям да, әйтерһең дә, атайыма өндәшәм:

— Хәрби сер… Махсус операция әле лә дауам итә.

Бөгөн мин тыуған яҡтарҙан алыҫта, оҙайлы командировкала йәшәйем.

«Родина» ла минән алыҫта.

Әммә Өфөгә ҡайтҡан һайын мотлаҡ уның янынан үтергә тырышам.

Бер аҙ ғына туҡтап торорға.

Таныш фасадҡа ҡарарға.

Ҡулында тундырма, кеҫәһендә маркалар йөрөткән бәләкәй малайҙы иҫкә төшөрөргә.

Ә һинең, хөрмәтле уҡыусы, үҙеңдең яратҡан кинотеатрың булдымы?

Шау-шыуһыҙ, йылы һәм яҡын тойолған кинотеатр…

Атай өйрәткәнсә тормошто ҡороу кеүек: нигеҙҙе ул һала, ә артабан тормош үҙе үҙгәрештәр индерә.

Шулай түгелме?

Мин Карл Маркс урамы буйлап атлайым

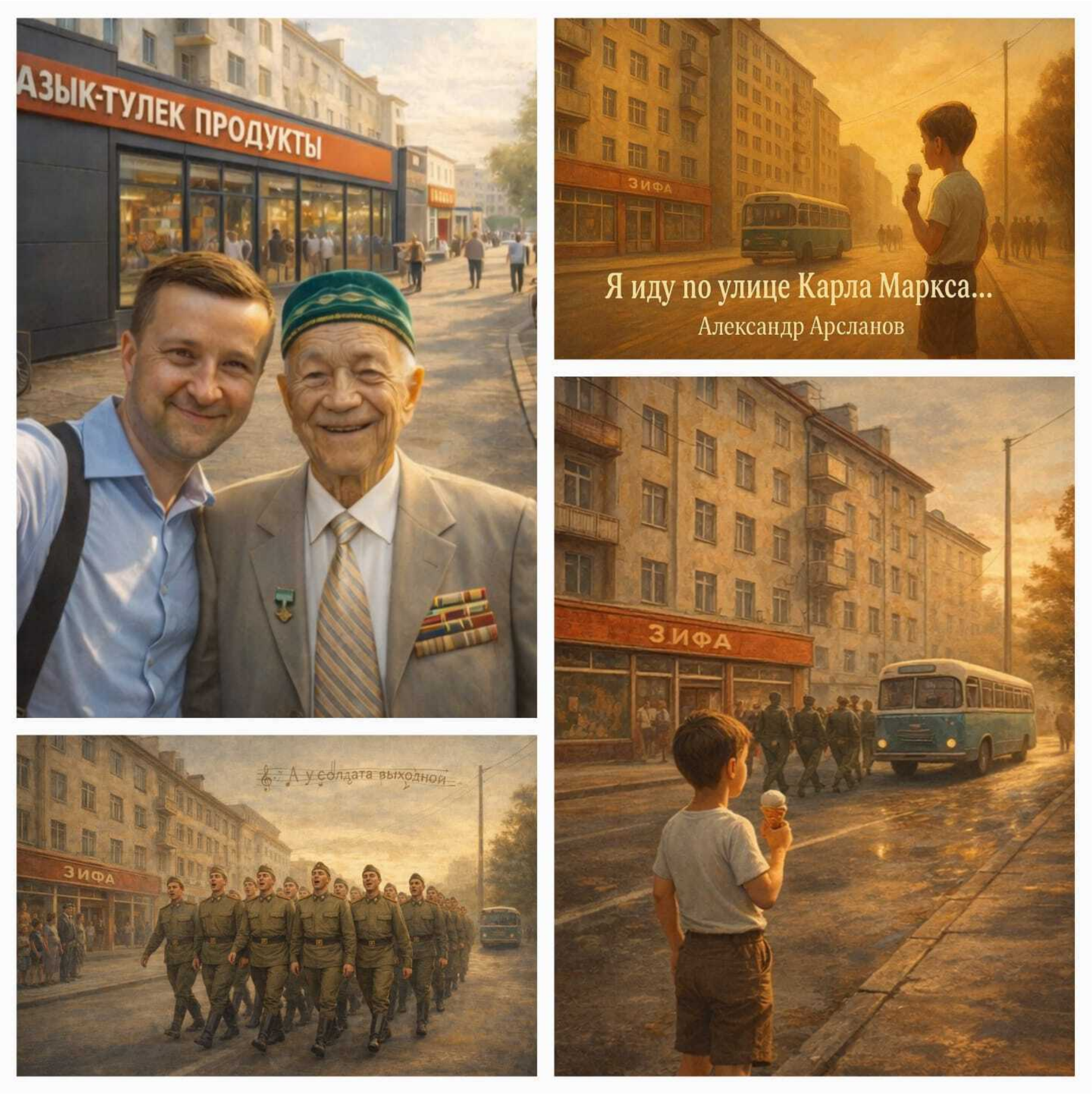

Ҡайһы бер урамдарҙан кеше ғүмер буйы атлай.

Хатта уларҙан күптән инде ысынбарлыкта йөрөмәһә лә.

Минең өсөн шундай урам — Өфөләге **Карл Маркс урамы**.

Ул ҡаланың иң боронғо һәм иң билдәле урамдарының береһе. Унда йылдар, дәүерҙәр, кешеләр һәм магазин исемдәре алышынды. Әммә күп кенә өфөләр өсөн ул шәхси тарихтың айырылғыһыҙ өлөшө булып ҡалды.

Минең өсөн дә шулай.

Совет йылдарында Карл Маркс урамы ҡала тормошоноң үҙәктәренең береһе ине.

Бында магазиндар, дәүләт учреждениелары, ашханалар, бейек тәҙрәле һәм биҙәкле фасадлы иҫке йорттар урынлашҡан ине. Иртә менән башланған ҡала ығы-зығыһы кискә тиклем тынмай торғайны.

Ошо урам буйлап бөтәбеҙгә лә таныш булған 1-се һәм 13-сө автобус маршруттары үтә ине.

Улар пассажирҙарҙы тимер юл поликлиникаһы янынан алып үтә. Унда һәр ваҡыт дарыу еҫе аңҡый торғайны. Артабан автобустар өфөләрҙең бер нисә быуыны яратҡан ял урыны — Якутов исемендәге паркҡа юллана ине.

Ул саҡта автобус ябай транспорт ҡына түгел ине.

Ул ҡала райондары менән кешеләрҙең яҙмыштарын тоташтыра торғайны.

Карл Маркс урамының тағы бер ғәҙәти күренеше — һалдаттар.

Хәрби колонналар йыш ҡына ошо урам буйлап строй менән үтә ине. Улар дәрескә, ашханаға йәки мунсаға бара торғайны.

Тигеҙ аҙымдар.

Төҙ сафтар.

Строй йырҙары.

Бөтәһе лә урамға үҙенә генә хас рух өҫтәй ине.

Әле лә хәтеремдә:

«А у солдата выходной, пуговицы в ряд…»

Беҙ, малайҙар, өсөн был ысын тамаша ине.

Армия тормошо эргәбеҙҙә генә йәшәгән кеүек тойола торғайны.

Тап ошо урамда мин тәүге тапҡыр үҙ аллы өс тингә туңдырма һатып алдым.

Яҡында ғына гастроном эшләй ине.

Бер аҙ арыраҡ **«Зифа»** һәм **«Ирандык»** магазиндары урынлашҡан булды.

Беренсеһендә ҡатын-ҡыҙ кейеме һатылды.

Икенсеһендә — ирҙәр кейеме.

Ололар өсөн был ябай магазиндар ғына ине.

Ә балалар өсөн — ололар донъяһына бәләкәй сәйәхәт.

Ләкин минең өсөн Карл Маркс урамы, иң тәүҙә, бала сағымдың ихаталары.

Бейек тимер ҡойма артында 33-сө балалар баҡсаһы урынлашҡан ине.

Минең тәүге йылдарым тап шунда үтте.

Һәр кис һайын мин атай менән әсәйҙе көтә инем.

Ҡапҡаға ҡарайым.

Ваҡыт үтә лә үтмәй кеүек.

Ә уларҙың күренеүе көндөң иң ҙур шатлығы була торғайны.

Яҡында ғына Өфөнөң иң боронғо мәктәптәренең береһе — 1-се мәктәп урынлашҡан.

Уның менән беҙҙең ғаилә тарихы ла бәйләнгән.

Бында Луара апайым уҡыған.

Уның класташы — һуңынан **«ДДТ»** рок-төркөмө етәксеһе булып танылған Юрий Шевчук.

Һуңыраҡ ошо мәктәпте атайым да тамамланы.

Был ихаталар, мәктәп стеналары һәм иҫке йорттар ябай хәтирәләр генә түгел.

Тап ошонда минең тәүге хыялдарым тыуҙы.

Тәүге асыштарым булды.

Тыуған ҡалаға булған һөйөү ҙә тап бында башланды.

Ҡыҙыҡлы факттар

33-сө балалар баҡсаһы 1950-се йылдарҙа тимер юл хеҙмәткәрҙәренең балалары өсөн ведомство балалар баҡсаһы булараҡ төҙөлгән.

1-се мәктәп — Өфөнөң иң боронғо мәктәптәренең береһе. Уның тарихы XIX быуат аҙағынан башлана.

Был мәктәптә һуңынан «ДДТ» рок-төркөмө лидеры булған Юрий Шевчук уҡыған.

Карл Маркс урамы районы оҙаҡ йылдар ҡала интеллигенцияһының үҙәге булып һаналған. Бында уҡытыусылар, инженерҙар, табиптар һәм музыканттар йәшәгән.

Бөгөн

Бөгөн Карл Маркс урамы Өфө менән бергә үҙгәрҙе.

Совет осорондағы күп кенә магазиндар урынында хәҙер кофейнялар, икмәкханалар, дарыуханалар, банктар һәм заманса офистар эшләй.

Йорттарҙың фасадтары яңыртылды.

Яңы вывескалар ҡуйылды.

Оҙон сираттар урынына хәҙер контактһыҙ түләү терминалдары барлыҡҡа килде.

Тимер юл поликлиникаһы бөгөн заманса медицина үҙәге булып эшләүен дауам итә.

Якутов исемендәге парк әле лә өфөләрҙең иң яратҡан ял урындарының береһе булып ҡала.

Унда төҙөкләндерелгән аллеялар, велосипед юлдары һәм яңы йәмәғәт киңлектәре барлыҡҡа килде.

Урам үҙе лә үҙгәрҙе.

Реконструкциянан һуң юл киңәйтелде, киҫелештәр яңыртылды, хәрәкәт яҡшыраҡ ойошторолдо.

Бөгөн Карл Маркс урамы ҡаланың төп магистралдәренең береһе булып ҡала.

Шулай ҙа ул үҙенең тарихи рухын һаҡлап ҡала алды.

Һуңғы һүҙ

Карл Маркс урамы Өфө менән бергә ҙур юл үтте.

Ул үҙгәрҙе.

Үҫте.

Замансаға әйләнде.

Әммә минең өсөн ул һәр ваҡыт бала саҡ урамы булып ҡаласаҡ.

Өс тингә тәүге туңдырма һатып алынған урын.

Һалдаттарҙың строй йырҙары яңғыраған урам.

Һәр ихатаһы үҙ тарихын һаҡлаған ер.

Ҡайһы саҡ таныш тротуарҙан бер генә үтеү ҙә етә.

Һәм һин тағы ла ҡулында һалҡын туңдырма тотҡан, өйөнә ашыҡҡан бәләкәй малайға әйләнәһең.

Шул саҡта аңлайһың:

ҡайһы бер урамдарҙы ташлап китеп булмай.

Сөнки улар мәңгегә беҙҙең хәтерҙең бер өлөшө булып ҡала.

Роберт Мотиғулла улы Арслановҡа бағышлана

Минең өсөн Роберт Мотиғулла улы донъялағы иң яҡшы олатай булды. Ул минең ғорурлығым һәм тормошта өлгө алырлыҡ кешем ине. Талапсан һәм ғәҙел холоҡло булыуына ҡарамаҫтан, ул һәр ваҡыт аҡыллы, сабыр һәм йыш ҡына бик мәрхәмәтле булып ҡала белде. Ул мине намыҫ буйынса йәшәргә, һәр ҡылығымды уйлап баһаларға өйрәтте. Беҙ йыш ҡына шахмат уйнай инек, һәм ошо мәлдәр минең хәтеремдә айырыуса ҡәҙерле булып һаҡланды.

Йәйге каникулдарҙа беҙ олатай менән уның тыуған яғына — Хәйбулла районына юллана инек. Унда онотолмаҫ көндәр үткәрҙек. Һаҡмар йылғаһында балыҡ тотток, тәбиғәт ҡосағында ял иттек, даланың киңлегенә һоҡландыҡ. Өфөҙән Аҡъярға Ан-24 самолёты менән оса инек. Был минең тормошомдағы тәүге осоштар булды. Иллюминатор аша күренгән осһоҙ-ҡырыйһыҙ баҫыуҙар, далалар һәм тулҡынланып үҫкән ҡылған әле лә күҙ алдымда. Янтыш ауылы эргәһендәге тауҙы ла онотмайым. Беҙ шунда йорт төҙөргә хыяллана инек. Һабантуйҙарға барған көндәребеҙ ҙә күңелдә мәңгелеккә һаҡланып ҡалды.

Роберт Мотиғулла улы мине бик яратты һәм Арслановтар нәҫелен лайыҡлы дауам итерҙәй кеше булып үҫеүемде теләне. Ул йәшлек йылдарының ауырлыҡтары тураһында йыш һөйләй торғайны, тормошонан ҡыҙыҡлы ваҡиғалар менән бүлеште. Бала саҡта шишмәнән

йәки ҡоҙоҡтан алынған һалҡын һыуҙың тештәрҙе өшөтөп ебәргәнен, мәктәпкә тиклем ниндәй алыҫ юл үтергә тура килгәнен иҫкә ала ине. Мин һәр ваҡыт шуны белдем: ауыр саҡта ул мотлаҡ ярҙам ҡулын һуҙыр ине, аҡыллы һәм ышаныслы кәңәш бирер ине. Тап уның арҡаһында мин башҡорт мәҙәниәтен, туған телде һәм тыуған ерем — Башҡортостан Республикаһына булған һөйөүҙе үҙләштерҙем.

Быйыл 8 апрелдә уға 91 йәш тулған булыр ине.

Минең олатайым, **Арсланов Роберт Мотиғулла улы**, 1934 йылдың 8 апрелендә Хәйбулла районының Янтыш ауылында донъяға килгән.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.